

# سرزمین عرفات

قاضی عسکر، سید علی

فهرست:

سرزمین عرفات

عرفات در لغت

نامگذاری عرفات

پیشینه تاریخی عرفات

حدود عرفات

الال یا جبل الرحمه

وقوف در عرفات

سرزمین آمرزش و پذیرش دعا

روزه گرفتن در عرفات

حضور رسول خدا در عرفات

سبیل در عرفات

سخنرانی در عرفات

مسجد عرفات

عرفات و ستمگران

آب در عرفات

سرزمین عرفات

---

مقدمه

در فاصله حدود ۲۱ کیلومتری شهر مکه، سرزمین مقدّسی است با پیشینه تاریخی دیرینه که نامش عرفات است. حاجیان پس از پوشیدن لباس احرام، برای انجام حج تمتع، راهی آنجا شده و از ظهر روز نهم ذیحجه

تا غروب آفتاب، در این سرزمین وقوف می کنند و به دعا و نیایش می پردازند تا خدای رحمان، به آنها رحمت آورده بار دیگر اجازه ورود به حرم را به آنان عطا نماید.

تشنگان معرفت، و عارفان عاشق، برای حضور در عرفات، شور و شوق فراوان از خود نشان داده، برای همنشینی با حضرت صاحب الأمر - ارواحنا لتراب مقدمه الفداء - که همه ساله در این موقف حضور دارند، سر از پای نمی شناسند.

نوشتاری که در پیش روی دارید، عرفات را در ابعاد گوناگون مورد بررسی قرار داده است:

#### عرفات در لغت

عَرَفَاتُ، از ریشه عَرَفَ گرفته شده و به گفته راغب: بیانگر شناخت آثار اشیاء همراه با تفکر و تدبّر است. این کلمه اسمی مفرد است که در لفظ به صورت جمع آمده، لیکن جمع بسته نمی شود. و شاید دلیل آن تفکیک ناپذیری اماکن بوده، و با این استعمال گوئی هر جزئی از این سرزمین را عرفه دانسته اند. فرآء گفته است: عرفات اگر چه به صورت جمع آمده، لیکن معرفه است و دلیل معرفه بودن اش نیز آن است که الف و لام بر آن داخل نشود.

اخفش نیز گفته است: عرفات بدان جهت منصرف است که تاء را به منزله یاء و واو در مُسَلِّمِین و مُسَلِّمُون، و تنوین را به منزله «نون» قرار داده اند و آنگاه که به صورت اسم استعمال گردد، اعراب آن به همان حال باقی می ماند.

جوهری همچنین گفته است: این گفته مردم «نَزَلْنَا عَرَفَةَ» و عرفه بصورت مفرد آمده، این استعمال همچون «مَوْلِدٌ» است و عربی خالص و محض نمی باشد.

#### نامگذاری عرفات

در این که چرا عرفات را بدین اسم خوانده اند، اختلاف نظر وجود دارد:

۱ - برخی گفته اند: آدم و حوا پس از رانده شدن از بهشت و فرود آمدن بر زمین، در این سرزمین یکدیگر را ملاقات نموده، همدیگر را شناختند؛ از این رو آنجا را عرفات نامیده اند.

۲ - گروهی دیگر عقیده دارند: از آن رو این سرزمین را عرفات گویند که مردم در آن به گناهان خود اعتراف می کنند.

۳ - امام صادق - علیه السلام - (در روایتی طولانی) پس از بیان ماجرای فرود آمدن آدم - ع - در عرفات و همراهی نمودن جبرئیل با ایشان، فرمودند:

«جبرئیل به آدم گفت: هنگامی که خورشید غروب کرد، هفت مرتبه به گناه خود اعتراف کن و هفت مرتبه نیز توبه و طلب آمرزش نما. و آدم چنین کرد، پس آنجا عرفات نامیده شد؛ زیرا آدم در آن، به گناه خود اعتراف نمود و برای فرزندان او نیز سنت شد که [ در این سرزمین ] به گناهان خود اعتراف کرده، از

خداوند آمرزش بخواهند، همانگونه که آدم چنان کرد...» در روایتی دیگر، معاویه بن عمار گفته است: از امام صادق - ع - پرسیدم: چرا عرفات را عرفات نامیده اند؟ فرمود: جبرائیل همراه با ابراهیم روز عرفه بیرون شد، پس به هنگام غروب آفتاب، به ابراهیم گفت: ای ابراهیم به گناحت اعتراف کن و مناسک خود را بشناس، پس عرفات نامیده شد بخاطر گفته جبرائیل که گفت: «اعتراف کن» و او اعتراف کرد.

۴ - دیگری گفته است: از آن جهت که حاجیان در این سرزمین با یکدیگر آشنا می شوند، این روز را روز «عرفه» و این سرزمین را «عرفات» نام نهاده اند.

۵ - و نیز گفته اند: چون عرفات سرزمینی مقدس و با عظمت است، آن سان که گویی با بوی خوش آنجا را عطر آگین نموده اند، لذا عرفاتش نامیده اند.

۶ - برخی را نیز عقیده بر آن است که: چون یکی از معانی «عرف» صبر و بردباری است و حاجیان برای رسیدن به عرفات و وقوف در آن رنج و زحمت فراوانی را متحمل می شوند، بدین جهت این مکان را عرفات نامیده اند و در تأیید این نظر، شعری را نقل کرده اند که:

قُلْ لَابِن قَيْسِ أَخِي الرِّقِيَاتِ مَا أَحْسَنَ الْعُرْفِ فِي الْمَصِيبَاتِ!

۷ - و سرانجام گفته اند: چون جبرائیل مناسک حج را به ابراهیم خلیل الرحمان آموخت و وی را نسبت به عرفه آگاه ساخت، آن گاه به او گفت: «أَعْرَفْتَ؟» و ابراهیم پاسخ داد: آری. از این رو آنجا را عرفات نامیده اند. از مجموع آنچه گفته شد شاید بتوان گفت اعتراف به گناه که در وجه تسمیه دوم و سوم آمده و امام صادق - ع - نیز مهر تأیید بر آن نهاده اند، بهترین دلیل نامگذاری این سرزمین مقدس به «عرفات» است.

پیشینه تاریخی عرفات

بر اساس گزارش تاریخ، پیشینه این نام و این سرزمین، به زمان حضرت آدم - ع - می رسد، آن گاه که او و همسرش حوا از بهشت رانده شده و پس از مدتی یکدیگر را در این سرزمین یافتند و از همین رو، برخی این دیدار را علت نامگذاری این نقطه از زمین، به «عرفات» دانسته اند.

از آن پس و بدنبال تشریح حج، وقوف در عرفات بعنوان امری واجب مطرح شد.

لیکن شهرت این سرزمین، از زمان حضرت ابراهیم - ع - به بعد است.

تا قبل از پیدایش زمزم، به دلیل وجود چاه های آب در اطراف عرفات برخی قبایل، چون جرهمیان، این منطقه را بعنوان محل سکونت خود برگزیده بودند.

مرحوم مجلسی - قدس سره - نوشته است:

«... جرهمیان تا قبل از پیدایش زمزم در عرفات و ذی المجاز سکونت داشتند، پس از آن که، بواسطه پرواز

مرغان، از وجود آب در مکه آگاه شدند، رفته رفته به مکه آمده، و کنار زمزم را برای سکونت خود

برگزیدند.

لیکن با پر شدن چاه زمزم به وسیله جرهمیان و کمبود آب در مکه و وجود منابع آب در اطراف عرفات، و هموار بودن زمین در این منطقه، بار دیگر گروهی از مردم، به این سرزمین آمده، به ایجاد نخلستان و کشت و زرع پرداختند. برخی در آنجا ساکن شده، و برخی دیگر نیز به صورت فصلی و مقطعی به این مکان می آمدند. مدتی بعد، آب چاه های موجود در عرفات را به مکه منتقل و مردم از آن بهره می گرفتند. ازرقی به نقل از ابن عباس می نویسد:

چون قریش در سرزمین مکه ساکن شدند و جمعیت آنان زیاد شد، کمی آب برای آنان مشکل ایجاد کرد، در نتیجه، در مکه چاههایی حفر شد، مُرَّة بن کعب بن لؤی، چاهی به نام رُم حفر کرد که محل آن در وادی عُرَنه و نزدیک عرفات قرار داشت.

همچنین چاه «روا» در بیرون مکه و در صحراهای کنار عرفات قرار داشته است، اعراب هم در آن روزگار اطراف مکه ساکن بوده اند.

بشاری در گزارش خود از عرفات می نویسد:

«عرفات روستایی است که در آن کشتزارها و سبزه زارها و مزارع خربزه وجود دارد و مردم مکه در آنجا خانه های زیبایی دارند که روز عرفه در آن فرود می آیند.» البته یاقوت حموی مکان این روستا را در فاصله دو مایلی، از موقف کنونی، می داند. آنچه مسلم است این است که در این منطقه اشخاصی سکونت داشته و بدین جهت آنان را عَرَفی می نامیده اند. زَنفَل بن شَداد عَرَفی از جمله این کسان است. عاص بن وائل نیز در این منطقه خانه داشته و سعید بن مسیب هنگام گذر از کنار آن شنید که خواننده ای این اشعار را می خواند:

تَضَوَّعَ مَسْكَاً بَطْنُ نَعْمَانَ اذْ مَشَتْ

بِه زَيْنَبُ فِي نَسْوَةِ عَطْرَاتِ

پس پاهایش را بر زمین کوبید و گفت: به خدا سوگند این از چیزهایی است که شنیدنش لذتبخش اس

و لَيْسَتْ كَأَخْرَى اَوْسَعَتْ جَيْبَ دِرْعِهَا

و اَبَدَتْ بَنَانَ الْكُفِّ لِلْجَمْرَاتِ

و حَلَّتْ بَنَانَ الْمَسْكِ وَحَفَاً مَرَجَّلاً

عَلَى مِثْلِ بَدْرِ لَاحٍ فِي الظُّلُمَاتِ

و قامت ترائی یوم جمع فافتتت

بروئتها من راح من عرفات

اینک از خانه ها و مزارع در عرفات، هیچگونه اثری باقی نمانده است. لیکن در چند سال گذشته دولت عربستان، درختان زیادی در عرفات کاشته، که با رشد آنها، همه ساله بر زیبایی این سرزمین افزوده می شود، در طول سال نیز اهالی مکه بعنوان تفریح به آنجا آمده، از سایه درختان و منظره زیبای آن بهره می گیرند.

#### حدود عرفات

اگر منطقه عرفات را به صورت کمانی در نظر بگیریم، اطراف قوس این کمان را رشته کوههایی فرا گرفته است که وتر آن وادی عُرْنَه است.

عرفات از طرف شمال شرقی محدود است به کوه اسمر که آن را «جبل سَعْد» نیز می گویند، و از مشرق به کوه اُشهب که آن را «مِلْحَه» نیز خوانند و ارتفاعش از قبلی کمتر است، و از جنوب به سلسله کوهی که مرتفع ترین آن را «ام الرضوم» نامند، از قسمت شمال غربی و مغرب نیز محدود است به وادی عرنه. که تمامی این مناطق از آن قریش بوده است. درون موقف نیز کوهی قرار دارد که حجاج از آن بالا رفته، دعا می خوانند، این کوه در کتابهای تاریخی به نام های «جبل الرحمه»، «قُرَین»، «الال» - به کسر و فتح الف - و «نابت» نامیده شده است. و در میان مشاعر، تنها عرفات بیرون حرم واقع شده است.

#### الال یا جبل الرحمه

فرزند هشام برای انجام حج به حجاز آمده ابتدا به مدینه وارد شد، در آنجا نامه ای از پدرش هشام بن عبدالملک به دستش رسید که در آن نوشته بود: «قَفْ بِالنَّاسِ عَلَى الْآلِ» نامه را خواند ولی از این عبارت چیزی نفهمید. کسی را نزد زهری فرستاد و او را خواست و معنای جمله را از او پرسید، وی نیز نتوانست پاسخ دهد، ولی گفت: جوانی از عراق برای تحصیل به اینجا آمده شاید او بداند.» بدنبال وی - که ابوبکر هُدَلی بود - فرستاد ابوبکر هُدَلی آمد و فرزند هشام با او قضیه را در میان نهاده نظرش را جویا شد، پاسخ داد: «الال» همان کوهی است که در عرفات واقع شده و مردم بر روی آن وقوف می کنند. زهری پرسید: آیا شاهدی بر گفتارت داری؟ گفت: آری، سپس این شعر را، که نابغه ذبیانی سروده، خواند:

بِمُصْطَبِحَاتٍ مِنْ أَضَافٍ وَ ثَبْرَةٍ

يُرِدْنَ الْآلَا سَيْرَهُنَّ التَّدَافِعُ

«سوگند به بانوان نگهبانی شده، از کوهستان لصف و دشت ثبره، که کوه الال را زیارت می کنند و حرکت آنان چنان است که یکدیگر را کنار می زنند (در حال کوچ کردن هستند).» هشام را این سخن خوش آمد و برای او دعا کرد و پول و لباس به وی بخشید.

در نقلی آمده است که: رسول خدا - ص - در عرفات بر «نابت»، روبروی کوهی که الال نامیده می شود، و کنار کوه مسلم و راه شنزار پیاده روان، بین دو صخره ای که نَبَعَه و نَبِيعَه اش نامند، وقوف فرمود.

جبل الرحمه که آن را الال نیز گویند - به کسر همزه و تخفیف - نام جایی است که فرشتگان از آنجا به یاری سپاه اسلام آمدند و در طرف دست چپ به سوی الصفرا قرار دارد.

#### وقوف در عرفات

تا آنجا که تاریخ گواهی می دهد، در تمامی اعصار، پیروان ادیان آسمانی که فریضه حج برای آنان تشریح شده بود، به هنگام حج، در عرفات وقوف می کردند در دوره جاهلی نیز، گروهی از جرحمیان با تاسی به ابراهیم خلیل و اسماعیل - علیهما السلام - خانه کعبه را محترم داشته، گرد آن طواف می کردند و حج و عمره را بجای آورده، در عرفات و مشعر وقوف می کردند. لیکن برخی قبائل قریش و ساکنان مکه، بر اساس پاره ای اندیشه های غلط و با این که عرفات را از مشاعر شمرده و وقوف در آن را از اعمالی می دانستند که در حج بر اساس دین ابراهیم باید انجام پذیرد، بدعتهایی را به وجود آوردند و از وقوف در عرفات خودداری کردند.

ازرقی می گوید:

محمد بن جبیر بن مطعم از قول پدرش نقل می کند که می گفته است: روز عرفه شترم را گم کردم، به جستجوی آن برآمدم، به صحرای عرفات رسیدم و دیدم رسول خدا - ص - آنجا وقوف کرده اند و همراه مردم هستند، گفتم این مردی قرشی و حمسی است چرا از حرم بیرون آمده است. - قریش خود را احمسی، - حمسی؛ یعنی «کسی که در آیین خود استوار است» نامگذاری کرده بودند - و معمولا از حرم بیرون نمی رفتند و می گفتند ما اهل خداییم و از حرم بیرون نمی رویم و حال آن که دیگر مردم در عرفات وقوف می کردند و این همان قول خداوند است که فرمان داد: آن را رها کنند و چنین فرمان داده است: «ثم افيضوا من حيث افاض الناس»؛ «پس بازگردید از آنجا که بازگشتند مردم.» ازرقی افزوده است: حمسی ها به جای عرفات بر کناره حرم و کنار کوه نمره که در دره مازمین قرار دارد وقوف کرده، شب عرفه را آنجا می گذرانند و روز عرفه را در منطقه اراک که از بخشهای کوه نمره است زیر سایه وقوف می کردند و از آنجا به منطقه مزدلفه می رفتند ...

سفیان می گوید: شیطان پیش قریش آمد و به آنان گفت: شما اگر از منطقه حرم بیرون روید اعراب نسبت به حرم بی رغبت می شوند و بدینگونه آنان را از این کار باز می داشت، سفیان همچنین از حمید بن قیس از مجاهد نقل می کند که پیامبر - ص - تمام سالهایی را که در مکه بودند و هنوز هجرت نفرموده بودند، همراه مردم در عرفات وقوف می کردند و با قریش وقوف نمی فرمودند.

سعید بن عبدالله راوندی (م ۵۷۳ ه . ق .) گفته است:

قریش در جاهلیت به عرفات نمی آمدند و می گفتند ما از حرم خارج نمی شویم، آنها روز عرفه و شب عید را در مشعرالحرام وقوف می کردند، اما دیگر مردم حج گزار، روز عرفه را در عرفات وقوف داشتند،

همانگونه که ابراهیم و اسماعیل و اسحاق - علیهم صلوات الله - عمل می کردند، پس خداوند فرمان داد تا مسلمانان روز عرفه در عرفات وقوف کنند و هنگام غروب آفتاب به سوی مشعر کوچ کنند: ثم افيضوا من حيث أفاض الناس» کوچ از عرفات ممکن نیست مگر پس از وقوف یا بودن در آن.

سرزمین آمزش و پذیرش دعا

یکی از مهمترین بهره هایی که حج گزاران می توانند از سفر معنوی حج بگیرند، آمزش گناهان است. در روز نهم ذیحجه، حاجیان از هر دیاری آمده و در عرفات اجتماع نموده اند، با دعا و گریه و راز و نیاز به درگاه بی نیاز الهی، پاکی از آلودگی های گذشته را طلب می کنند.

این سرزمین جایگاهی است که پیامبران از آدم گرفته تا نبی خاتم محمد بن عبدالله - ص - و از اوصیای آن حضرت؛ علی بن ابی طالب تا مهدی موعود - علیهماالسلام - در آنجا حضور داشته و دارند، و شیوه دعا کردن و بهره برداری از چنین روز ارزشمندی را به دیگران و بخصوص پیروانشان آموخته اند. این سرزمین میعادگاه عاشقان و عارفان است و کدام عارفی است که در عرفات، دعای پر محتوا و زیبای عرفه امام حسین - ع - را بخواند و تحت تأثیر آنهمه عشق و زیبایی و معرفت قرار نگیرد؟ در روایات درباره آمزش گناهان در عرفات، به حدی سخن گفته اند که همراه با شنیدن نام عرفه و عرفات، مغفرت و رحمت الهی در ذهن ها متجلی می شود، به برخی از این روایات توجه خوانندگان گرامی را معطوف می دارم:

علی - ع - فرمود: آن گاه که در حجة الوداع، رسول خدا - ص - حج گزارد، در عرفات وقوف کرد، سپس رو به مردم کرده، سه مرتبه فرمود: خوش آمدید فرستادگان خداوند، کسانی که اگر درخواست کنند به آنان عطا شود و فدای قیامت در پاداش هر درهم یک هزار حسنه، دریافت دارند. سپس فرمود: ای مردم آیا بشارتتان ندهم؟ گفتند: آری ای رسول خدا. فرمود: هنگامی که غروب این روز - عرفه - فرا رسد، خداوند در برابر ملائکه به وقوف کنندگان در عرفات مباحث کرده، می فرماید:

[ فرشتگان من! ] به بندگان و کنیزان من بنگرید که از گوشه و کنار زمین، ژولیده موی و غبارآلوده،

بسوی من آمده اند، آیا می دانید چه می خواهند؟ فرشتگان گویند:

پروردگارا! از شما آمزش گناهانشان را می طلبند.

خداوند فرماید: شما را به شهادت می گیرم، همانا من اینها را آمزیدم. پس از مکانی که در آن وقوف کرده اید، آمزیده و پاک باز گردید.

علی - ع - فرمود: «از رسول خدا - ص - سؤال شد: کدامین یک، از عرفاتیان گناهکارترین اند؟ فرمود:

کسانی که از عرفات بازمی گردند و گمان می کنند خدا آنان را نبخشیده است.» پیامبر - ص - فرمود:

«برخی گناهان است که جز در عرفات بخشیده نشود.» حسین بن علی - ع - فرمود: «مردی یهودی خدمت

پیامبر - ص - آمده گفت: ای محمد... از ده سخن که خداوند هنگام مناجات در بقعه مبارک به موسی عنایت نمود از شما می پرسم - تا آنکه گفت - ای محمد از هفتمین آن خبر ده که چرا خداوند مردم را به وقوف در عرفات پس از عصر فرمان داد؟ پس پیامبر - ص - فرمود: بدان جهت که بعد از عصر ساعتی است که آدم پروردگار خویش را عصیان کرد پس خداوند بر پیروان من وقوف و گریه و دعا را در بهترین جایگاه - که همین عرفات است - واجب گردانید و پذیرش دعا را بعهده گرفت و آن ساعت که از عرفات کوچ کنند، همان ساعتی است که آدم کلماتی را از خداوند دریافت کرد و توبه نمود، که همانا او توبه پذیر و مهربان است. یهودی گفت: راست گفتی ای محمد، پس ثواب کسی که در عرفات ایستاده، دعا کند و به درگاه خدا زاری نماید چیست؟ پیامبر فرمود: سوگند به آن کس که مرا به حق - بشارت دهنده و بیم دهنده - به رسالت برانگیخت، همانا برای خداوند در آسمان هفت در است: باب توبه، باب رحمت، باب تفضل، باب احسان، باب جود، باب کرم، و باب عفو، هیچکس در عرفات حاضر نمی شود مگر آن که براحتی از این درب ها وارد شده، این خصلت ها را از خداوند می گیرد... و برای خدا یکصد رحمت است که تمامی آنها را بر اهل عرفات نازل می گرداند. و آنگاه که از عرفات برمی گردند، خداوند آن فرشتگان را به رهایی عرفاتیان از زیر بار گناه و واجب شدن بهشت برای آنان، گواه می گیرد، و هنگام بازگشت از عرفات ندا دهنده ای صدا می زند که: خداوند شما را آمرزید، شما مرا راضی کردید و من نیز از شما راضی شدم. آن یهودی گفت: راست گفتی ای محمد!...» در نقل دیگری آمده است:

«آنانکه در عرفات وقوف می کنند، در حقیقت پیش روی خدا - بین یدی الله - وقوف کرده اند.» ابونصر بزنطی از حضرت رضا - ع - و آن حضرت به نقل از امام باقر - ع - آورده است: هیچ انسانی نیست - خوب یا بد - که بر کوههای عرفات وقوف کرده و خدا را بخواند، مگر آن که خداوند دعای او را مستجاب نماید. آدم خوب در نیازهای دنیا و آخرت و آدم بد در کار دنیا.» امام صادق - ع - فرمود: «هیچ مرد مؤمنی، از اهل هر روستا و شهری که باشد، در عرفات وقوف نکند جز آن که خداوند اهالی مؤمن آن محل را ببخشد و هیچ مرد مؤمنی از خانواده ای با ایمان، در عرفات وقوف نکند مگر آن که خداوند مؤمنان از آن خاندان را بیامرزد.» از جابر بن عبدالله انصاری نقل شده که پیامبر فرمود: «آمرزش بر اهل عرفات در همان لحظه حرکت و لحظات آغازین روز عرفه نازل می شود، آنگاه شیطان بر سر خویش خاک ریخته، شیون و زاری می کند پس دیگر شیاطین گرداگرد او جمع شده می گویند: تو را چه شده است؟! می گوید: مردمی که در مدت شصت و هفتاد سال نابودشان کردم در یک چشم به هم زدن آمرزیده شدند - مراد شیطان حاجیانی هستند که در عرفات حاضر شده اند -.» پیامبر - ص - فرمود: «کسی که گوش و چشم و زبانش را در روز عرفه نگهدارد، خداوند او را از عرفه تا عرفه دیگر حفظ می کند.» ابن عباس مقدمه ای در رابطه با حدیث فوق آورده که: فضل بن عباس - در عرفات - کنار رسول خدا - ص - ایستاده بود و به



زنان نگاه می کرد، پیامبر - ص - چشم او را برگردانید و فرمود: امروز روزی است که اگر کسی گوش و چشم و زبانش را جز از حق، نگهدارد، گناهش آمرزیده می شود.» ابن عباس گفته است: «همانا خداوند به اهل عرفه - حاجیان - در برابر اهل آسمان فخر می کند.» ازرقی نیز می نویسد: پیامبر - ص - فرمود: «اما وقوف تو در شامگاه عرفه، همانا خداوند متعال به آسمان دنیا فرود می آید و سپس به شما، بر فرشتگان مباحث می کند و می فرماید: اینان بندگان منند که پریشان موی و خاک آلوده از راههای دور و دره های ژرف، به امید رحمت من، به درگاه من آمده اند. اگر خطاهای ایشان به شمار ریگها و قطره های باران و موج و خاشاک دریاها باشد، هر آینه بخشیدم...» ابن عباس گفت: «پیامبر - ص - را در غروب روز عرفه در عرفات دیدم که دستهایش را تا سینه بالا آورده دعا می کرد همانگونه که مسکین از دیگران غذا طلب می کند.» در روایتی آمده که: بیشترین دعای رسول خدا - ص - روز عرفه این بود: «لا اله الا الله وحده لا شریک له، له الملك و له الحمد، و هو علی کل شیء قدير.» عبید الله بن کریز نیز گفت: «رسول خدا - ص - فرمود: برترین دعا، دعای روز عرفه است.» همچنین رسول خدا - ص - فرمود: «هیچ روزی شیطان کوچکتر، حقیرتر، و خشمگین تر از روز عرفه دیده نشده است، و این بخاطر آن است که خداوند رحمتش را نازل کرده، و از گناهان بزرگ - مگر آنچه که در روز بدر دیده شد - می گذرد.» رسول خدا - ص - روز جمعه در عرفات مشغول خواندن نماز عصر بودند که شخصی به نام کلب خواست از مقابل آن حضرت عبور کند، ناگهان افتاد و مرد. چون نماز آن حضرت پایان یافت، فرمود: کدامین یک از شما کلب را نفرین نمود؟ مردی پاسخ گفت: من او را نفرین کردم. پیامبر - ص - فرمود: در ساعتی دعا کردی که هیچ مؤمنی در آن ساعت دعا نمی کند، مگر آن که خداوند مستجاب می نماید.

دعا این بود: «لا اله الا الله الحليم الكريم، لا اله الا الله العلي العظيم، سبحان الله رب السموات السبع و الارض، رب العرش العظيم، و الحمد لله رب العالمين.» اهمیت عرفات بحدی است که در روایت آمده: «الحج عرفه»؛ «حج، عرفه است»، البته این بدان معنا نیست که دیگر اعمال حج، کم اهمیت است! بلکه این روایت، حجاج بیت الله الحرام را به مهمترین رکن حج که عرفه است هدایت می کند و شاید دلیل این اهمیت، همان نقشی باشد که عرفات در آموزش گناهان دارد که انسانهای گنه کار وارد آنجا شده و بخشوده شده خارج می گردند.

روزه گرفتن در عرفات

در برخی روایات فریقین، از روزه گرفتن روز عرفه نهی گردیده که شاید علت آن، سر حال بودن و با نشاط بودن هنگام دعا و نیایش است؛ زیرا انسان روزه دار، در آن سرزمین - و خصوصاً در هوای گرم - حال دعا

پیدا نمی کند. رسول خدا - ص - نیز روز عرفه را روزه نمی گرفت و خلفا و برخی اصحاب با تأسی به آن حضرت، از روزه گرفتن در این روز خودداری می کردند.

شیخ کفعمی در مصباح فرموده: مستحب است روزه گرفتن در روز عرفه، برای کسی که در دعا خواندن ضعف پیدا نکند. و این خود مؤید آن است که کراهت روزه بدان جهت است که انسانها برای دعا خواندن، حال و نشاط داشته باشند.

دعاهای حسین بن علی - علیهما السلام - و امام سجاد در روز عرفه از ادعیه بسیار مهم و حاوی نکات ارزشمند و تکان دهنده ایست.

بشر و بشیر فرزندان غالب اسدی گفته اند: در پسین روز عرفه، در عرفات، خدمت حسین بن علی - علیهما السلام - بودیم، آن حضرت از خیمه خود بیرون آمده، با گروهی از اهل بیت و فرزندان و یارانشان با نهایت خضوع و خشوع، در طرف چپ کوه (جبل الرحمه) ایستاده، روی بطرف کعبه نمود، آنگاه دستها را تا مقابل صورت بالا گرفت و مانند مسکینی که طلب غذا می کند، شروع به خواندن دعا نمود: «الحمد لله الذی لیس لقضائه دافع، ولا لعطائه مانع...» در دعای چهل و هفتم صحیفه سجادیه نیز، راز و نیاز امام سجاد - علیه السلام - در روز عرفه آمده است.

حضور رسول خدا در عرفات

جابر بن عبدالله - رض - گفته است: رسول خدا - ص - نماز ظهر، عصر، مغرب، عشا و صبح را در منا خوانده، سپس تا طلوع خورشید صبر نموده، آنگاه حرکت کرده به عرفات آمدند و در خیمه ای که برای آنحضرت در نمره زده بودند، فرود آمدند.

ابوالولید نیز از پدر بزرگش، از مسلم بن خالد، از ابن جریج نقل می کند که از عطاء پرسیدم پیامبر - ص - روز عرفه کجا منزل اختیار فرمودند؟ گفت: در نمره، جایی که خلفا فرود می آیند، کنار سنگ بزرگی که در دامنه کوه است و هنگامی که به عرفات می روی سمت راست تو قرار می گیرد و بر همان سنگ بزرگ، پارچه ای می بستند و پیامبر - ص - زیر سایه آن بودند.

مرحوم صدوق در مقنع گفته است:

آنگاه که به عرفات آمدی، در نمره نزدیک مسجد، خیمه زن، که رسول خدا - ص - نیز همین جا خیمه زد، سپس غسل کن و نماز ظهر و عصر را باهم بخوان تا برای دعا فرصت کافی داشته باشی؛ زیرا که روز عرفه، روز دعا و درخواست از خداوند است.

پیامبر - ص - تا نزدیکی اذان ظهر نزد مسجد ابراهیم در نمره ماند، سپس حرکت کرده به نزدیکی جبل الرحمه آمد و آنجا وقوف کرد.

ازرقی می نویسد:

محلّ وقوف پیامبر - ص - در شامگاه روز عرفه، میان کوههای نبعه و نبعه و نابت و کنار زمین گسترده ای، که پشت جایگاه وقوف امام و سالار حج می باشد، بوده است، و کنار بریدگی کوه نابت، از سلسله جبالی که امروز معروف به الال است، وقوف فرموده اند. این قسمت در سمت چپ راه طائف و سمت راست دمام قرار دارد.

با ظهور اسلام در حجاز، پیروان این آیین حنیف، وقوف در عرفات را رکنی از ارکان حج دانسته و روز نهم ذیحجه در این سرزمین وقوف کرده، و وقوف در خارج این محدوده را جایز نمی دانند.

سیل در عرفات

در عرفات، در گذر تاریخ، حوادث فراوانی رخ داده که پرداختن به آن فرصتی دیگر می خواهد. ازرقی نمونه ای از آن حوادث را اینچنین نقل کرده است:

در سال یکهزار و پنجاه و سه، روز نهم ذی حجه، در حالی که حاجیان در عرفات بودند، سیل عظیمی آمد که از ظهر تا غروب ادامه داشت و چون حاجیان خواستند به مشعر بروند، جریان سیل مانع از عبور ایشان شد و آنها ناچار شدند تا آخر شب در عرفات بمانند تا سیل کندتر شود و با سختی گذشتند. وی همچنین گفته است:

نخستین کس که میان صفا و مروه، و دو کوه عرفات، در شب های موسم حج، چراغ های نفتی برافروخت ابواسحاق معتصم بود.

سخنرانی در عرفات

سیره رسول خدا - ص - و ائمه معصومین - علیهم السلام - بر این بوده که در عرفات برای حاجیان سخنرانی نموده، معارف دینی و اخلاقی را بیان می کردند. و حتی خلفا و حکام نیز با تاسی به آنان، در این سرزمین مقدس خطابه هایی ایراد می نمودند. رفته رفته منبری برای خطیب روز عرفه ساخته شد، که خطیبان بر فراز آن سخن می گفتند.

عمرو بن دینار گفته است: در زمان ابن زبیر منبر عرفه را دیدم که آن را از سنگهای تراشیده شده ساخته بودند و آن را در جایی نصب کرده بودند که امام و سالار حج، در عرفات نماز ظهر و عصر را می خواند. سرانجام سیل آن را ویران کرد و ابن زبیر به جای آن، منبری از «عیدان» ساخت.

پیامبر - ص - در حجه الوداع، آخرین حج خود، دو مرتبه یکبار قبل از نماز ظهر و عصر و دیگر بار پس از آن، به ایراد خطبه پرداخت و قوانین کلی و احکام ابدی دین مقدس اسلام را به مردم ابلاغ فرمود.

محمد بن هشام نیز در عرفات خطبه خوانده گفت: «تمامی عرفه تا منبر من، موقوف است.» هم اکنون رسم ایرانیان بر این است که: در روز عرفه، روحانی کاروان برای حاجیان سخنرانی نموده، سپس دعای شریف

عرفه را می خوانند در بعثه مقام معظم رهبری نیز ابتدا یکی از شخصیت‌های معروف و روحانی سخنرانی نموده، سپس مدّاحی از مدّاحان اهل بیت اشعاری همراه با ذکر مصیبت می خوانند و در پایان نیز دعای عرفه خوانده می شود.

ازرقی گفته است: «فاصله میان مسجدالحرام و جایی که سالار حج در عرفات وقوف می کند، درست و بدون کم و بیش یک چاپار است.»

#### مسجد عرفات

در عرفات مسجدی وجود دارد که در تاریخ به نام مسجد عرفه، و مسجد جامع ابراهیم، و یا مسجد ابراهیم نیز از آن یاد شده است. این مسجد در گذشته بسیار کوچک بوده، و حاجیان در آن نماز می گزارده‌اند. ازرقی در ترسیم مسجد عرفات می نویسد:

اندازه مسجد عرفات از جلو تا آخر - یعنی طول - یکصد و شصت و سه ذراع و از سمت راست تا سمت چپ آن - یعنی عرض - بیست ذراع است، بر دیوارهای مسجد دویست و سه و نیم کنگره است، شصت و چهار کنگره بر دیوار قبله و بر گوشه راست و چپ آن، هر یک هشت کنگره، و پنجاه و هفت کنگره هم بر بقیه دیوار راست و چپ و در دیوار آخر مسجد ده کنگره بر سمت راست و چهار کنگره بر سمت چپ قرار دارد. مسجد عرفات دارای ده در است، یک در بر دیوار قبله که دارای طاقی بطول نه ذراع و عرض دو ذراع و هیجده انگشت است، بر دیوارهای سمت راست چهار در و بر دیوار سمت چپ هم چهار در قرار دارد و پهنای هر یک از این درها شش ذراع است، مساحت دری که بسوی موقوف گشوده می شود یکصد و سی و یک ذراع است از کنار سمت راست مسجد تا کنار سمت چپ آن دیواری دایره شکل - قوسی - به طول سیصد و چهل ذراع کشیده شده است، پهنای مسجد از وسط آن شصت و هشت ذراع است، درهایی که در دیوار سمت راست است در بخش «حَبْر» گشوده می شود، بلندی دیوارها شش ذراع است در آخر مسجد سمت راست و طرف حَبْر دکان مربعی است که بلندی آن پنج ذراع و مساحت بالای آن هفت ذراع و هیجده انگشت در شش ذراع و هیجده انگشت است و روز عرفه بر آن اذان می گویند، در مسجد محرابی هم بر سکوی مرتفعی قرار دارد که امام و برخی از همراهان او آنجا نماز می گزارند و دیگران پایین آن نماز بجا می آورند و بلندی این سکو دو ذراع است ... از مسجد عرفه تا جایی که شامگاه عرفه، امام می ایستد یک میل است و نشانه آن در پشت جایی که امام می ایستد و کنار جبل المشاة نصب شده است.

ملک اشرف قایتبای (۸۷۳ هـ - ۹۰۱ هـ) در زمان سلطنت خود، مسجد نمره را در عرفات تعمیر و قنات عرفه را که مسدود شده بود لایروبی کرد.

مساحت مسجد نمره در بازسازی و توسعه اخیر به ۰۰۰ ، ۱۲۴ متر مربع رسیده است. قسمتی از ساختمان مسجد دو طبقه، با مساحتی حدود ۰۰۰ ، ۲۷ متر مربع است. مسجد کاملاً مجهز و از سیستم سرد کننده، دستشویی مناسب و غیره برخوردار است و گنجایش حدود ۰۰۰ ، ۳۰۰ نمازگزار را دارد. ساختمان مسجد چیزی حدود سیصد و سی و هفت میلیون ریال سعودی، هزینه برداشته است. در روز عرفه تعدادی از حجاج در مسجد نمره آمده به خطبه روز عرفه که خطیب مسجد آن را ایراد می کند گوش داده، سپس نماز ظهر و عصر را با یک اذان و دو اقامه برگزار و آنگاه تا غروب آفتاب به دعا و نیایش و زاری به درگاه خداوند مشغول می شوند.

### عرفات و ستمگران

عرفات با دارا بودن ویژگیهای فراوان معنوی، در طول تاریخ از گزند ستمکاران در امان نمانده، برای دور ساختن حاجیان از معنویت عرفات، به تحریف حقایق پرداخته اند.

ابویقظان گفت: مردی از فرزندان عثمان روز عرفه نزد هشام بن عبدالملک آمد پس گفت: امروز روزی است که خلفا لعن ابوتراب را در آن مستحب دانند! سعید بن جبیر نیز گفته است:

معاویه از تکبیر گفتن در روز عرفه خودداری کرد؛ زیرا که علی بن ابیطالب - ع - در آن روز تکبیر می گفت!

### آب در عرفات

با ظهور اسلام در جزیره العرب، و گرایش روز افزون مردم به اسلام، رفته رفته بر طرفداران و پیروان رسول خدا - ص - افزوده شد و همه ساله در موسم حج، تعداد زیادی از حاجیان، برای انجام مناسک حج به سرزمین عرفات آمده، در آنجا وقوف می کردند. از آنجا که یکی از نیازهای اساسی مردم در عرفات، آب بود، حوضچه ها و استخرهایی در نزدیکی جبل الرحمه احداث نمودند تا حاجیان به هنگام وقوف در عرفات از آن ها استفاده کنند. مورخان نوشته اند:

مردم مکه در گذشته، از آب چاههای داخل شهر مکه و خارج آن می آشامیدند ولی وقتی خلافت به معاویه بن ابی سفیان رسید حدود ده رشته قنات آب به سوی مکه جاری ساخت. بدین منوال بود تا این که در اواخر دوران بنی امیه، وقتی عبدالله بن عامر، حج خانه کعبه گزارد، دستور داد آب تمام چشمه های مکه را در یک مجرای واحد جاری سازند و آن را در میدان «صحرای» عرفات به نام چشمه عرفه ظاهر ساختند. بعدها در دوران خلفای عباسی و حکام مقتدر دیگر، آب چشمه عرفه را از طریق مجاری متعددی به مکه روان ساختند. چشمه عرفه به هنگام خلافت متوکل عباسی خراب شد و این خلیفه صد هزار دینار به مکه فرستاد و آن را تعمیر و آبش را به مکه جاری ساخت، سپس در سال ۲۴۱ هجری بر اثر زلزله ای چشمه

عرفه ویران شد و معلوم نیست در چه تاریخی آن را مجدداً تعمیر کرده اند. باز در حدود ۵۰۰ هجری چشمه مزبور به علت خرابی، اصلاح و تعمیر گردید. در لوحه ای که در طرف راست کوه جبل الرحمه یافت شده، نام اصلاح کنندگان چشمه عرفه و دیگر مجاری آبهای مکه ذکر گردیده است. در این لوحه آمده: «بسم الله الرحمن الرحيم ... درود بر پیغمبر ما محمد - ص - ... و درود بر امام الناصر لدین الله امیر المؤمنین که خداوند او را گرامی دارد ... و به دستور امام الاصفهتیلار الکبیر نصیرالدین بن زین الدین امیر اربل ... در اینجا لوحه مزبور خوانا نبوده ... و سپس سال ۵۰۰ هجری ذکر شده و بعد نام ابو جعفر منصور المستنصر بالله ... آمده است.» و باز لوحه دیگری در همان کوه (رحمت) پیدا شده که تعمیر چشمه ها و مجاری آب مکه را به ابوالعباس احمد الناصر لدین الله در سال ۵۸۴ هجری نسبت داده است در لوحه مزبور آمده: «خلیفه بر تمام اهل اسلام ابوالعباس احمد الناصر لدین الله که خداوند او را حفظ کند و اقتدار و قدرتش را دو برابر کند، امر به تعمیر و آبادی چشمه عرفه و آبگیرهایی برای حاجیان خانه خدا کرده است ... در سال ۵۸۴ هجری» و همچنین لوحه مجزای دیگری هم در آنجا یافته شد که تعمیر چشمه عرفه را به امیر الامراء الاصفهتیلار الکبیر نصیرالدین بن زین الدین امیر اربل در سال ۵۹۴ هجری نسبت داده است.

و لوحه چهارمی هم در آنجا دیده شد که مستنصر عباسی چشمه عرفات را به سالهای ۶۲۵ هـ . ۶۲۷ هـ . و ۶۳۳ هـ . تعمیر نموده است.

فاکهی برای عبدالله بن عامر بن کریز، در عرفات تعداد هفت حوض ذکر کرده، و ابراهیم رفعت پاشا آن را هشت حوض دانسته است.

برخی علاوه بر آشامیدن از آن حوضچه ها، غسل نیز می کردند. یزید بن ابی زیاد گفته، روز عرفه مجاهد را دیدم، در حالی که مُحَرَّم بود، با استفاده از برخی حوضچه های عرفات غسل می کرد. در ناحیه جنوب شرقی مسجد نمره نیز دیوارهایی بوده که آثار آن تا این اواخر باقی بود و در حقیقت حدّ جنوبی موقف عرفه به حساب می آمده است. همچنین بازاری در جنوب جبل الرحمه بوده که تا سالهایی، نه چندان دور، وجود داشته و ابراهیم رفعت پاشا در مرآة الحرمین تصاویری از آن را آورده است.

---

والسلام./